

Szijártó M. István

Montpellier, Vendée, a történész és az elbeszélés*

MONTPELLIER KÉTSZER

Felix Platter visszaemlékezésében szerepel, hogy gyermekkorában Georg Summermatter kapitánytól a ceresolei győzelem után egy aranydublont és egy ódivatú színes nadrágot kapott ajándékba. Nemcsak Platternek volt azonban emlékezetes ez az 1544-ben, a francia és a német–római császári csapatok között zajló csata, amely végül a 4000 svájci zsoldost is a soraikban tudható franciák sikerével zárult,¹ ugyanis e csata után ütötték lovaggá azt a Jean de Sioracot,² aki nem más, mint Robert Merle népszerű regényfolyama, a *Francia história* főszereplőjének, Pierre de Sioracnak az apja.

Jóllehet a regénysorozat negyedik kötetétől már a nagypolitika kerül az író figyelmének középpontjába, az első három még inkább a mikroszinttel, a mindennapi élettel foglalkozik. A második kötetben Pierre de Sioracot az apja Montpellier-be küldi az egyetemre, hogy orvosnak tanuljon. A fiatalembert a városkapu előtt egy olajfaligetben rémisztő látvány fogadja – az üres bitó mellett egy olajfán akasztott lóg, egy fiatal lány, aki megfojtotta törvénytelenül született csecsemőjét:

„Egy asszonyi tetem darabjai csüggtek a legnagyobb olajfán. Fejét tulajdon hajánál fogva kötötték egy ágra, más tagjait – lábát, karját, törzsét – kenderkötéllal más ágakra. A hóhér lemeztelenítette, hogy megszégyenítse. A test maradványaiból ítélve fiatal hajadon lehetett a kivégzett, s ámbár több mint egy hete halhatott meg, nem falták még fel annyira a madarak, hogy ne lássék csecse és hasa. A szegény leánykát, kinek gyengéd testét imigyen vetették csúf emberi kíváncsiság és hollócsőrök prédájául, előbb felakasztották, majd miután kiszenvedett, levették a kötélről, lecsupaszították, s a hóhér feldarabolta a bárdjával, mint mészáros a vágóállatot, végül a húscsafatokat, példát statuálandó, e szép fára függesztették, mely nem hajolt meg jobban baljós terhe, mint egy halott madárka súlya alatt.”³

* Ezúton szeretném megköszönni Takáts Józsefnek megjegyzéseit, amelyeket a szöveg egy korábbi változatához fűzött.

¹ Le Roy Ladurie 1997: 74–75.

² Merle 1982: 10.

³ Merle 1984: 74.

Ez a mozzanat a regényfolyam első kötetében is feltűnik Pierre de Siorac elbeszélésében, aki előbb apjáról szólva, majd saját, későbbi, montpellier-i emlékét felidézve a következőképpen meséli el a történeteket:

„[M]enekülni kényszerült a városból, attól való féltében, hogy utoljára egy kötél hurkán át találja megpillantani Isten szép egét, s annak utána tetemét felnégyeltetvén, jó helyi szokás szerint a város külső kapuját strázsáló olajfákra tűzik ki; e szokás fennmaradván, igen különös hatással volt rám, mikor egy napsütötte júniusi reggelen első ízben léptem be e szép város kapuján: pillantásom először is egy asszonyi tetem rothadó maradványaira esett, s tapasztalnom kellett, hogy a fák, melyeknek ágira e förtelmet elrettentő példaként kiaggatták, nem restellnek zöldellni s gyümölcsöt teremni.”⁴

Pierre megérkezése Montpellier-be a regényben 1566. június 22-ére esik. Amikor bebocsáttatást nyer a városba, egy percre kellemes jelenet feledteti el vele az olajfaliget:

„Lépésben vonultunk át a téren, s én meglepetten láttam: sok lovas dalia vonul lantton és kobzon játszó zenészek nyomában. Ez ifjak, kiknek arcára volt írva a nemesesség, s mi vele jár, a fesztelenség, nadrágjuk és ujjasuk fölött bokáig érő, hófehér inget hordtak. S ami igen mulattatott s különösnek tetszett: bal kezükben ezüst-kagylót tartottak, jobbjukban ugyane fémből való kanalat, s azzal kocogtatták a kagylót a zene ritmusára, ami igen kellemes hangzást keltett, de nem állandóan; amint egy csinos kisasszonyt megpillantottak – és kész csoda, hány kisasszony sétafikált ott, s mi csinosak voltak, csinosabbak, mint Franciaország bármely városában! –, mind odatódultak, körülfogták, és odakínáltak neki kanalukon egy-két szem cukros mandulát, amivel színültig telve volt a kagyló.”⁵

Pierre ezután megkeresi a patikáriust, akihez apja küldte. Boltja ajtaja előtt az utcán találja:

„Békésen üldögélt, s az esteli hűvösséget élvezte családostul.”

Leszáll lováról, és latinul köszönti a patikusmestert. Először latinul beszélgetnek, majd az érkezőt egy szolgáló, Fontanette kíséri fel szobájába, és leveszi csizmáját. Ez a szolgáló azután a regény egyik főszereplője lesz, és 18 évesen felakasztják, mert megölte törvénytelen gyermekét.⁶

Felix Platter már bizonyára nem a Georg Summermatter kapitánytól kapott, ódivatú nadrágot viselte, amikor 1552. október 31-én szintén Montpellier-be érkezett, hogy az egyetemen orvosi tanulmányokat folytasson. Útjának utolsó napjával kapcsolatban megörökíti azt az emlékét, hogy milyen rossz érzés

⁴ Merle 1982: 7.

⁵ Merle 1982: 78.

⁶ Merle 1982: 80–83, 433–443. (Idézet: 80.)

fogta el, amikor a castelnau-i fogadó mellett akasztottakat látott. De a városba belovagolva megvidámodott – mondja a visszaemlékezése alapján könyvet író Emmanuel Le Roy Ladurie –, amikor fehérbe öltözött, zászlókkal és húros hangszerekkel felszerelkezett előkelő férfiakkal, feltehetően nemesekkel találkozott:

„Ezüst kagylót tartottak a kezükben, és ezt ezüst kanállal hangosan ütögették. És ha jó családból származó fiatal nőekkel találkoztak út közben, ezekkel a kanalakkal adtak nekik cukorkákat és édességeket.”⁷

Majd megkereste Laurent Catalan patikáját, akinél cseregyerekként tanulmányai idején lakni szándékozott. Az utcán találta őt és feleségét, amint a táncoló nemeseket nézték. Leugrott lováról, és latinul köszöntötte a patikusmestert. Átadta neki Catalan egy baseli ismerősétől származó ajánlólevelét, majd még egy pár szót váltottak egymással latinul. Catalan segédje megmutatta Felixnek a szobáját. Csizmáját végül Beatrix, a patikusmester fiatal szolgálója húzta le. Le Roy Ladurie ezen a ponton szó szerint idézi Felix Plattert:

„1553. december 3-án Beatrixot, Catalan korábbi szolgálóját, aki Montpellier-be történt megérkezésem estéjén lehúzta a csizmámat, felakasztották a téren egy egykarú bitóra. Felakasztották és megfulladt. Egy évvel korábban hagyta ott Catalan házát, hogy egy fiatal pap szolgálója legyen, aki aztán teherbe ejtette. Amikor eljött az ideje, bedobta a gyermeket a pap házának latrinájába, ahol megtalálták a kis testet. Az anyát halálra ítélték és kivégezték. Az Orvosi Iskola megkapta a tetemét boncolás céljára. A méhe meg volt dagadva és meg volt nagyobbodva, mert a szülés csak egy héttel korábban történt. A hóhér egy lepelbe burkolta áldozatának maradványait, és azokat a város falain kívül egy bitófára akasztotta fel.”⁸

Felix Platter azt is megörökítette, hogy 1553. július 22-én Montpellier-ben a városháza előtti téren egy fiatal férfit végeztek ki. A hóhér előbb a fejét metsette le egy vadászkéssel, majd feldarabolta: az összes végtagját is levágta, másnap reggel pedig a test minden darabját kiakasztotta egy olajfára a városon kívül, hogy ott rohadjon meg.⁹

Felix és Pierre házigazdája is marránus volt, de a bort megkeresztelték: alaposan felhígítva szolgálták fel. Háztartásukban vajnak nyoma sem volt: olajjal főztek. A Périgord-ból érkező Pierre-t ugyanúgy meglepte, mint a baseli Felixet, hogy Montpellier környékén szinte alig találtak teheneket, ezért tej sem igen volt. Mindketten a Háromkirályok Fogadóba jártak disznósültet enni, mert otthon azt nem ehettek. Bár egyebet sem kaptak túl sokat: az ebéd leves volt, a vacsora pedig saláta és sült. Feljegyezték továbbá, hogy nyáron vásznakat

⁷ Le Roy Ladurie 1997: 182–183.

⁸ Le Roy Ladurie 1997: 183–184. (Idézet: 184.)

⁹ Le Roy Ladurie 1997: 210–211.

feszítettek ki vagy lombos ágakat aggattak az utcák fölé, hogy azok árnyékosak legyenek, és fellocsolták a lakásokat (Felixnél) vagy az utcákat (Pierre-nél).¹⁰

Egyetemi beiratkozásuk előtt mind a ketten amolyan „fejkopogtatáson” estek át: Felix Platter Du Chatel doktornál, Pierre de Siorac Rondelet professzornál, az egyetem kancellárjánál. Rondelet-ről Felix révén megtudhatjuk, hogy felboncolta halva született fiát. Ezt Pierre-nek Rondelet maga meséli második fiáról, aki valamely betegségben halt meg – de úgy tűnik, nem halva született. Az általa létrehozott anatómiai részleget, illetve Rondelet ichthyológus voltát Merle és Le Roy Ladurie is megemlítette. Saporta dékán volt mind Felix, mind pedig Pierre patrónusa. De amíg Le Roy Ladurie szövegében ő szerepel Rabelais barátjaként, Merle-nél Rondelet az. Felix feljegyezte, hogy Rondelet elődje az egyetem kancellárjaként, Schyron királyi professzor előadásai közben sem volt képes beleinek parancsolni. Merle ugyanezt Assas doktorról meséli:

„[F]ent említett interpunkcióit sűrűn alkalmazta felolvasásain is, a diákok nagy derűtségére, kik nyomban utánozták szájjal vagy ellenkező végükkel, ha történetesen akadt e részükben némi szuffla.”¹¹

Az egyetemnek négy királyi professzora volt, de a hallgatók tanulmányainak felügyeletével megbízott dékán nem közülük került ki; ezt a tisztelet a rangidős doktor töltötte be. Az oktatás az egyetemen heti öt napon zajlott: a vasárnap és Hippokratész tiszteletére a szerdai nap szabad volt. Az ingyenes oktatás Szent Lukács napjától (október 18-tól) húsvétig folyt, nyáron viszont a királyi professzorok költségtérítéses oktatást tartottak.

Pierre de Siorac éppen úgy részt vett éjszakai hullalopásban és boncolásban, mint Felix Platter. Egy alkalommal cinkosuk egy pap volt, aki éjjel tyúkot főzött. Az egyetemen a gólyák száma Pierre évfolyamában 13 volt, Felix Platter 30-50 beiratkozóról tud évenként, de Le Roy Ladurie-től megtudjuk, hogy ez a szám a vallásháborúk után 15-re esett vissza. Pierre-t féltestvére kísérte el, akiből patikus lett; Felix azzal a gyermekkori barátjával, Balthasar Hummellel volt együtt Montpellier-ben, aki szintúgy gyógyszerésznek készült.¹²

Az egyezés természetesen nem mindig teljes a regény szövege és a forrás között. Sanche patikárius mester fia Merle-nél hugenotta, Catalanét Le Roy Ladurie lutheránusnak mondja – a lényeg persze ekkoriban egyszerűen a protestantizmus. Felix Platter maga lovon vonult ugyan be Montpellier-be, de az általa látott fehér ruhás nemesek gyalog voltak – így biztosan könnyebb volt cukorkával kínálni a hölgyeket is. Pierre de Siorac első ízben Montpellier-be érkezve a szabad ég alatt cséplő emberekkel találkozott:

¹⁰ Le Roy Ladurie 1997: 192, 197–198, 202, 205, 214; Merle 1984: 84, 90, 94, 95, 114, 395.

¹¹ Le Roy Ladurie 1997: 169, 187, 190–191; Merle 1984: 172–183, 230, 232–233. (Idézet: 230.)

¹² Le Roy Ladurie 1997: 190, 192, 193, 195, 203, 205; Merle 1984: 94, 199, 232, 238, 239, 328–329, 333.

„Egy mérföldre Montpellier-től változni látszott a talaj, s hirtelen előbukkant egy learatott búzamező, közepén asztag, azt csépelte éppen el néhány földműves. Ez úgy meglepett minket, hogy lovunkat is visszafogtuk, mert a mi kicsit esős Péri-gord-unkban a cséplés fedett csűrben folyik, a hadaróval cséplik a búzát, hogy a szemet a szalmától elválasszák. Itt ellenben a szabad ég alatt folyt a munka, lévén a föld ilyenkor június havában kellően száraz és kemény.”¹³

De ez a mozzanat nem vág össze teljesen Felix Platter megfigyelésével, aki a nyári mezőgazdasági munkákból leginkább a cséplést kísérte figyelemmel Montpellier határában. Ezt itt azonban fél tucat öszvérrel végeztették, tehát voltaképp nem csépeltek, hanem nyomtattak. Mind ő, mind féltestvére feljegyezte, hogy míg náluk, Svájcban télen csépeltek a csűrben, addig a Mediterráneumban nyáron nyomtattak a szabad ég alatt.¹⁴

Mivel egy eretnek kivégzésénél az eső azzal fenyegetett, hogy eloltja a máglyát, a patikáriustól kértek olajat, hogy meglocsolják. A regényben a marránus gyógyszerész azzal utasítja vissza a kérést, hogy ugyan szívesen odaadná minden olaját, de az is kevés lenne erre a célra. Felix Platter ellenben először nem akarta beengedni a hóhérségédet a patikába. Amikor azonban arra figyelmeztették a patikussegédek, hogy vigyázzon, mit mond, és mit csinál, mert maga is könnyen a máglyára kerülhet, nyomban visszavonulót fújt. Pierre azonban bátrabb volt nála: puskát vett elő, és megrövidítette az ateista abbé szenvedéseit.¹⁵

A fenti ismertetés alapján joggal állíthatjuk egymás mellé Pierre de Siorac és Felix Platter, egy regény és egy történeti munka főhősének életét. Az utóbbi élete már Jean de Sioracéval is érintkezett egy ponton, de fiának sorsa egy egész időszakon keresztül mintegy párhuzamosan halad az övével, sőt élményeik is jórészt közösek voltak. Persze nem véletlenül: Pierre de Siorac azt tapasztalta meg, ami Felix Platterrel megesett, vagyis Robert Merle az Emmanuel Le Roy Ladurie által történészként feldolgozott memoárok alapján írta meg regényét.¹⁶ A *Csikóéveinket* olvasva azt gondoljuk (vagy legalábbis a „mintaolvasó” azt gondolja),¹⁷ hogy egy fiktív világgal találkozunk, vagy legalábbis azt feltételezi, hogy az ábrázolt világ nagy vonalakban valós ugyan (abban az értelemben, hogy forrásokra épül a leírása), de a regényben olvasott részletek, például a főszereplő tapasztalatai és érzései csupán kitaláltak. Le Roy Ladurie monográfiáját olvasva azonban rá kell ébrednünk, hogy ez nem egészen így van, hogy Pierre de Siorac élményeinek egy része is „valódi” – mármint abban az értelemben, hogy Felix

¹³ Merle 1984: 71.

¹⁴ Le Roy Ladurie 1997: 183, 187, 202; Merle 1984: 71, 78, 96.

¹⁵ Le Roy Ladurie 1997: 188; Merle 1984: 408–409.

¹⁶ Talán a mindkét Platter montpellier-i emlékeit feldolgozó, kétszer is megjelentetett forráskiadvány alapján: *Felix et Thomas Platter à Montpellier (1552–1557 et 1595–1599)*. Montpellier, 1892 (Reprint: Marseille, 1979). Esetleg a fiú memoárjának teljes szövege alapján: *Mémoires de Felix Platter*. Genf, 1866. és Lausanne, 1895. Az is elképzelhető, hogy a számos német nyelvű kiadvány egyikére támaszkodott.

¹⁷ Vö. Eco 2002: 26–29.

Platter visszaemlékezésében ilyenforma élményeket rögzített. A két montpellier-i orvostanhallgató esete különös élességgel veti fel tehát a kérdést, hol van a határ történelmi és irodalmi szöveg közt.

IRODALOM VAGY TÖRTÉNELEM?

A posztmodern jegyében fogant történetelmélet fontos belátásokat fogalmazott meg az elmúlt közel három évtizedben. Megalapozottan érvel amellett, hogy nem árt, ha a történész tudatában van annak, hogy (1) a forrásokban nem a múlt valóságával találkozunk, hanem annak reprezentációjával; (2) a történész objektivitása illúzió; (3) a nyelv nem átlátszó; és (4) komoly következményekkel jár az, hogy a történész mondandójának narratív formát ad.¹⁸ Mindez azonban még mindig csak afféle negatív, mondjuk „dekonstruktív”, és nem „konstruktív” tudás. Igaza lehet eszerint Iggersnek, aki azt mondja, hogy a posztmodern felfogás ugyan komoly kiigazításokat tett a történelem elméletét és gyakorlatát illetően, de azt radikálisan nem változtatta meg.¹⁹ A posztmodern jegyében fogant írások nagy része történészek munkájáról szól történészeknek, azaz a történelem egészének „fekete dobozából” nem lép ki, a társadalom felé *output*ként nem jelentkezik. Némi rosszakarattal ugyanolyan köldöknézésnek minősíthető, mint az antropológia textualista fordulata a *Writing Culture* kötet megjelenése után, amikor az antropológusok egymás szövegeivel kezdtek el foglalkozni ahelyett, hogy „primitív” népeket (vagy kortárs társadalmakat) tanulmányoztak volna.²⁰ Egy egész nagyságrenddel kisebb azon történeti munkáknak a száma, amelyek megpróbálják a konkrét történeti gyakorlatban alkalmazni a posztmodern kritika által hangoztatott elveket. Mégis vannak ilyenek.

A posztmodern, mondják, a korábban uralkodó nagy elbeszélések félresöp-résével megadja a lehetőséget arra, hogy az eddig kisebbségi csoportok (feketé, nők stb.) is saját történelemre tegyenek szert. A korábban domináns nézetek csak hatalmi pozícióiknak köszönhetően tudták magukat objektívnek és értéktelennek beállítani. Az értékek és a történelmek pluralitása jegyében juthatnak a történelem szereplői is valamennyien saját hangjukhoz. Ehhez a gondolathoz kapcsolható az egyik posztmodern történetírói gyakorlat, amelyet így jellemezhetünk: mindenkinek a maga történelmét, minden történelmi szereplőnek a maga hangját. Egyes történeti munkákban ugyanis világosan tetten érhető az a törekvés,

¹⁸ Vö. Gyáni Gábor értelmezésével: „Ha röviden jellemezni kívánnánk a posztmodern történetfelfogást, akkor három, egymást átható elv mellett kiállást hangsúlyoznánk: 1. hogy a világot illető ismereteink csak közvetítés útján férhetők hozzá; 2. tehát az így megismerhető referenciális valóságról szerzett tudás lényegében konstruált jellegű; 3. s végül, hogy a megismerés tartalmát a megismerési folyamat kommunikációs szakasza, vagyis a megszólalás és közlés módja és formája közvetlenül is megszabja, mivel a történetírás formája és tartalma közt szoros összefüggés van” (Gyáni 2007: 189).

¹⁹ Iggers 1997: 8, 10–11, 15–16.

²⁰ Clifford – Marcus (eds.) 1986.

hogy a múlt szereplőinek a hangját, vagy legalábbis a múltból származó szövegek autonómiáját a lehető legmesszebbmenőkig tiszteletben tartásuk. Elképzelhető, hogy emögött végül is az a rezignáció húzódik meg, melynek Michel Foucault adott hangot, hogy tudniillik a másság végső soron nem ismerhető meg.²¹

Foucault és munkatársai 1973-ban tették közzé az anya- és testvérgyilkos Pierre Rivière történetéről szóló munkájukat. A könyv nagyobb részét az ügy iratai teszik ki, köztük olvasható a gyilkos memoárja, majd Foucault és munkatársai kisebb írásai következnek, melyek az ügy egy-egy aspektusához fűznek értelmezéseket, de átfogó interpretációra és elemzésre nem tesznek kísérletet:

„Elhatároztuk, hogy nem értelmezzük Rivière szövegét, és nem fűzünk hozzá sem pszichiátriai, sem pszichológiai magyarázatokat. [...] főképpen azért, mert tisztelettel és talán borzalommal is adózunk ennek a szövegnek, amely négy halottat hordoz, és mert nem akartuk, hogy a mi szövegünk elnyomja Rivière elbeszélését.”²²

„[A]z a döntésünk, hogy az értelmezéstől eltekintünk.”²³

„A Rivière szövegében megjelenő eldönthetetlen az, ami miatt elméletileg tartózkodunk bármiféle magyarázattól vagy értelmezéstől, vagyis attól, hogy a szöveget valamiféle ésszerű rendszerre redukáljuk.”²⁴

Mindennek az a végkicsengése, hogy a másság, amint azt ez a szélsőséges eset jól példázza, végső soron nem érthető meg. Erre nem is érdemes törekedni, elég azt bemutatni, annak hangot adni.

A történészi gyakorlat posztmodern kritikájának hatására ugyanakkor néhány történész egészen más irányban módosította tevékenységét. Számunkra most a posztmodern történetírásnak ez a másik vonulata az érdekesebb. John Demos amerikai történész 1994-ben adta ki *A fogoly, akit nem szabadítottak ki. Családi történet Amerika korai történetéből* című könyvét. 1703-ban indiánok egy massachusettsi kisvárosból több mint száz angolt hurcoltak el Kanadába. Többségük pár év múlva visszanyerhette szabadságát, de a lelkész akkor hétéves kislányát, akit egy irokéz család adoptált, már nem tudták rábeszélni a hazatérésre, mert indiánná vált, s férjhez is ment egy indiánhoz. A könyv drámai csúcspontja az a jelenet, amelyikben egy angol kiküldött (akitől a leírás származik) és két jezsuita misszionárius megpróbálja rábeszélni a lányt a hazatérésre, de sikertelenül. A lány mindössze egy szót mond: „Nem.” Ezután Demos ezt írja: nem tudjuk, Eunice Williams mit gondolhatott, „csak spekulálhatunk, elképzelhetjük, de legalább ennyit meg kell próbálnunk”. És a következő egy oldalon, melyet kurzív szedés különít el a könyv többi részétől, leírja, hogy szerinte mi mindent

²¹ Vö. Foucault (szerk.) 1999.

²² Foucault (szerk.) 1999: 12–13.

²³ Foucault (szerk.) 1999: 282.

²⁴ Foucault (szerk.) 1999: 317.

gondolhatott Eunice.²⁵ Ha úgy fogjuk fel a történelmet, hogy az a társadalom egyik intézményesített diskurzusa, melynek témája a múlt, tárgya a jelennek a múlthoz való viszonya, megkülönböztető jegye pedig a „valódi”-hoz, azaz konkrétan a múlt nyomaihoz, ha akarjuk a forrásokhoz való hűség, akkor ezen a ponton Demos könyve kilép a történelem kereteiből.

Még inkább igaz ez Simon Schama angol történész egyik könyvére. Az 1991-ben megjelent *Halott bizonyosságok – alaptalan feltételezések* című²⁶ mű két részből áll.²⁷ Az első, *Wolfe tábornok sok halála* a quebeci csatáról szól, Benjamin Westnek az ebben a csatában elesett Wolfe tábornokról festett monumentális munkájáról, amely hatalmas sikert aratott, továbbá Francis Parkmanról, a hét-éves háború amerikai harcainak krónikásáról. A könyv második részének tárgya Parkman professzor egyik távoli rokonának, George Parkman doktornak a meggyilkolása, s a gyilkos harvardi vegyész, Webster professzor elítélése, ami a korban igen nagy port vert fel.

Wolfe tábornokról megtudjuk, hogy szorongott a csata előtt, megismerhetjük a rendőrnnyomozónak a bostoni elittel kapcsolatos érzéseit, és a kegyelmi kérényt visszautasító kormányzóról még azt is olvashatjuk, hogy töprengése közben „sétabotjára pillantott”, illetve „levette a szemüvegét” – és mindezek, tekintve a szokványos forrásadottságokat, nem szokásos kitételek egy történeti munkában. De ez már lehet, hogy fel sem tűnik az olvasónak, aki a könyv első és negyedik fejezetében egy közkatonára egyes szám első személyű beszámolóját olvashatta a Québec mellett 1759. szeptember 13-án lezajlott csatáról, illetve aki a második részben az áldozat maradványait a Webster professzor laboratóriumában felfedező pedellus rendőrségi kihallgatásán is jelen lehetett. Ezekről a részokről utószavában Schama elismeri, hogy teljes egészükben fiktívek. Egyébként munkájáról azt mondja, hogy az „a képzelet műve, mely történelmi eseményeket örökít meg”, és annyit tesz ehhez hozzá, hogy „az elbeszélések elsődleges forrásokon alapulnak.”²⁸ Mivel mindez csak a könyv legvégén derül ki, az olvasó többé-kevésbé bizonytalanságban marad a tekintetben, hogy mit is olvas valójában. Mivel a könyvben vállaltan képzeletbeli leírások is szerepelnek (azé a házá az Azori-szigeteken, ahol Webster megismerte feleségét, valamint azé, ahonnan végül elvitték), illetve bizonyos dolgokról előbb-utóbb egyértelművé válik, hogy forrásokon biztosan nem alapulhatnak, az olvasó olyan részeket is fiktívnek tekinthet, amelyekről – mint a Massachusetts kormányzójához Webster professzor érdekében írt levelekről, vagy Webster professzor sógornőjének leveleiről – a végén kiderül, hogy forrásközlések. De mindez csak a könyv legvégén válik nyilvánvalóvá.

Schama konklúziója az, hogy a történészek képtelenek a maga teljességében újjáalkotni a múltat, az mindig bizonytalan marad. A történetírás konvencióit szándékosan rúgja fel, amennyiben narratívája időben nem lineáris, a történet

²⁵ Demos 1994: 108–109.

²⁶ A cím első felét úgy is lehetne magyarra fordítani, hogy *Holtbiztos dolgok*.

²⁷ Schama 1991.

²⁸ Schama 1991: 327.

hirtelen kezdődik, mintha valamire ablak nyílna, majd sok dolog lezáratlan marad, és egyazon dologról ellentmondó változatokat kapunk. Ezek amolyan történelmi novellák, egyes részek pedig teljesen kitalációk, noha kortárs dokumentumok alapján íródtak. Nem a tény és a fikció határát akarja *megcsúfolni*, állítja Schama, csak rámutat arra, hogy a történész szükségszerűen minden történelmi beszámolóban alkot: szerkeszt, kommentál, értelmez és ítélkezik. Az olvasó számára talán mégis a valódi és a fiktív elemek szándékos összekeverése lesz a könyv legmarkánsabb vonása.

Az amerikai Robin Bisha *Egy Nagy Péter korabeli nemesasszony hangjának rekonstrukciója. Darja Mihajlovna Menysikova. Kísérlet az (ál-)önéletrajzírásra* című tanulmánya 1998-ban jelent meg a *Rethinking History* című folyóiratban. Kétoldalas bevezető után egyes szám első személyben olvashatjuk az élete utolsó napján, a száműzött férjéhez Szibériába tartó Menysikova hercegnő beszámolóját a saját életéről. Bisha hosszas tanulmányok után írta meg ezt a cikket, és a hat és fél oldalas naplószöveg után még négy oldal jegyzetet találunk.²⁹ Ennek ellenére ismét fel kell tennünk a kérdést: ez még történelem? Meddig történelem a történelem, s hol kezdődik az irodalom?

Schama szövege nincsen megjegyzetelve, de tulajdonképpen több valódi elemet tartalmaz Bisháénál. De mit jelentenek a jegyzetek? Lawrence Norfolk *Vadkan képében* című könyvének 35 oldala közel felerészben lábjegyzet, annak ellenére, hogy az antik auktorokra való hivatkozások rövidített formában szerepelnek.³⁰ Ez mély benyomást tesz az olvasóra, ha mást nem is, azt sugallja, hogy amit olvas, az nem a szerző kitalációja, hanem komoly bázis van mögötte. Még akkor is, ha ez a bázis szintúgy fikció, csak valamivel régebbi. De vajon mi a történelmi forráshivatkozás? Egy kortársi reprezentációt állít az utólagos reprezentáció helyébe. És vajon a kortársi forrás valóban annyira biztos lenne? 1665-ben felboncolták a szent életű Cecilia Nobili laikus nővért, hogy bebalzsamozzák. Ő még életében úgy érezte, hogy szívét nyilak döfik át. Az orvos a nővér szívét három sebből vérezve találta, kettőt mintha lándzsahegy, egyet pedig mintha szög okozott volna, ráadásul még egy töviskoszorú nyoma is megfigyelhető volt a szíven.³¹

Ugyanakkor a hivatkozások hiánya sem jelenti feltétlenül a történet kitalált voltát. Napokra rá, hogy láttam a moziban Luc Besson *Jeanne d'Arc*-filmjét, több könyvet olvastam el az orléans-i szűz peréről. Megdöbbenve vettem észre, hogy a filmben (melyet fikciónak tekintettem) több olyan mondat is szóról szóra elhangzott, melyet a tanúvallomások egy az egyben Jeanne-nak tulajdonítottak, azaz a forráshűség értelmében valódiak.³² Úgy látszik, hogy miként Merle regényében vagy Schama könyvében, úgy az említett film forgatókönyvében is látható jel nélkül vegyült a valódi és a fiktív.

²⁹ Bisha 1998: 51–63.

³⁰ Norfolk 2000: 11–46.

³¹ Ciammitti 1990: 148, 152–154.

³² Vö. DUBY – DUBY 1989: passim; PERNOD 1991: passim.

E jelenség megítéléséhez talán a befogadás mozzanatából érdemes kiindulnunk. A történelem társadalmi használatának a módja eltér az irodalométól. Hiába mondja Hayden White (és joggal), hogy a történelmi szöveg „irodalmi alkotás”,³³ az olvasó mégis úgy veszi a kezébe a történelmi munkát, mint *a* valóság rekonstrukcióját, szerencsésebb és jóval ritkább esetben úgy, mint *a* valóság *egy* rekonstrukcióját. A történelmi reprezentáció kritériuma a „valódiság” (a forráshűség értelmében), ezért az olvasók jobban hisznek neki, mint mondjuk egy irodalmi reprezentációnak, noha az „igazságot” (mely természetesen mindig változó és egy időmetszetben is sokféle lehet) más reprezentációk legalábbis hasonló esélyekkel tudják megközelíteni. Irodalom (mely vegyítheti a valódi és a fiktív elemeket) és történelem (mely viszont állítólag kizárólag valódi elemekből építkezhet) hagyományos demarkációs vonalát az írók már régóta „hidegvérrel” áthágnak³⁴ – Schama esetében azt látjuk, hogy most ugyanezzel már történészek is kísérleteznek.

Ezt a jelenséget megítélhetjük egyfelől úgy, hogy azt mondjuk: a döntő kérdés nem az, hogy amit olvasunk, az irodalom vagy történelem, hanem az, hogy előreviszi-e a világ, az ember megértését. Ebben az esetben viszont felmerül az a kérdés, hogy miért is tartja fenn a Nyugat társadalma immár kétszáz éve azt az egyre bővülő intézményrendszerét, melynek feladata a múlt specifikusan történelemként való feldolgozása. A másik lehetőség a vizsgált jelenség tekintetében a határ szigorú megvonása lenne, Schama kirekesztése, mondván, hogy ez már nem történelem. De miért is nem? Mert fiktív elemeket alkalmaz? De ez nem lehet kizáró ok, hiszen a történészek (ahogyan a gyakorlat mutatja) mindig is rákényszerültek arra, hogy narratívájuk egyes logikai szakadásait párhuzamokkal, analógiákkal, feltevésekkel hidalgják át, csak éppen ezeket ildomos volt az olvasót figyelmeztetve „tájékoztató táblákkal” jelezni. Schama könyve csupán reflektorfénybe helyezte a történelmi munkák egy régtől létező vonását. Hiszen Reinhart Koselleck nyomán inkább azt mondhatjuk, hogy a történész kezét nem vezetik, inkább csak megkötik a források: nem mondhat nekik ellent – de nem is írják elő neki soha, hogy

³³ White 1997: 68–102.

³⁴ Vö. Capote 1967. Reinhart Koselleck véleménye egészen más, szerinte a határ lebontása már a felvilágosodás korában megkezdődött: „A történelem új, reflexív fogalmát megalkotó XVIII. század tapasztalati változásainak egyik következménye az volt, hogy a történészek és a költők táborai közt emelkedő falak – egyfajta kiegyenlítődési törvény értelmében – kezdtek átszivárogni. [...] A koholmányokkal dolgozó költészet és a tudósításokkal szolgáló történelem retorikai szembeállításával ezzel élt veszítette” (Koselleck 2003: 322–323). Történelem és irodalom viszonyáról: Gyáni 2007: 260–284. Ő a két diskurzus elválását Lionel Gossmann nyomán a 18. századra teszi, útjuk végső szétválását a 19. század végére datálva. Majd, azt írja, hogy a „történészek némelyike [...] azon témák és nem utolsósorban a megjelenítés olyan módjai iránt kezdett újabban hevesen érdeklődni, melyek a 19. században többnyire mind a regényírók illetékességi körébe látszottak tartozni”. Amiről szó van, az „a fikció és a tény eddig biztosnak vélt (bár mindig lazán kezelt) határainak átlépés[e]”. Gyáni szerint szükségszerű mindkét diskurzusban „valóság és fikció, igazság és valószerűség [...] szoros összekapcsolódás[a]”, ami elvezet „tudománynak és irodalomnak – szöveggént való létezésükből fakadó – kétségtelen rokonságá[hoz], ami azonban soha nem jelenti a kettő feltétlen azonosságát” (Gyáni 2007: 261–262, 273–278, idézet 273, 276, 278).

mit kell mondania.³⁵ Schama mindössze nyíltan teszi azt, amire minden történész rászorul: fikciós elemeket épít történelmi elbeszélésébe. Persze az angol történész emellett elfedi a forráshűség értelmében valódi elemeknek ezen tulajdonságát, illetve legalábbis elbizonytalanítja az olvasót: elveszi tőle azt a – lényegében igen sokszor illuzórikus – biztonságérzetet, amelyet abból merít, hogy amit olvas, az külső jegyeiből azonosíthatóan nem irodalom, hanem történelem.

A történész ráadásul az irodalom eszközrendszerét is alkalmazza, hogy végleg kontinuummá egyesítse ezt a két, Arisztotelésznél még olyan világosan elkülönített diskurzust.³⁶ Nézzünk erre egy másik példát!

EGY ELLENFORRADALOM KÉPEI

Victor Hugo nem titkolt személyes érintettséggel foglal állást a vendée-i ellenforradalom kérdésében. „Van mit mesélnem erről a háborúról, apám végigharcolta” – írja.³⁷ És valóban, a *Kilencvenhárom* felütése, az egész munkát megalapozó legelső jelenet beállítása egyértelművé teszi, hogy kinek az oldalán áll nemcsak az ecói empirikus szerző, hanem a mintaszerző is, és hogy a mintaolvasónak kivel kell azonosulnia. Önkéntes katonákkal találkozunk, a vörössipkás zászlóalj katonáival,³⁸ derék párizsiakkal, akik megszánnak és örökbe fogadnak három elárvult gyermeket. Az emberiség megtestesítői tehát, míg a még egyelőre fel sem tűnő ellenfelet az író így jellemzi:

„Saudraie erdeje félelmetes volt. Sűrűiből indult bűnös útjára a polgárháború; Mousqueton,³⁹ ez a sánta, vérengző vad ebből a gyászos vadonból kúszott elő: vérfagyasztó volt az itt legyilkoltak tömegére gondolni.”⁴⁰

Amikor azután személyesen is megjelennek az ellenforradalom vendée-i parasztseregének tagjai, jellemzésük már az első pillanatban ellenérzéseket ébreszt: „egyikük-másikuk szilajnak, de mindenikük együgyűnek látszott”.⁴¹ Az ellenfél vezére, Lantenac márki, akinek könyörtelensége már a Claymore korvetten megmutatkozik: előbb kitünteti az elszabadult ágyút megfékező tűzmesztert, majd kivégezti, mint a baleset felelősét. A parasztsereg élére állva kiadja

³⁵ Koselleck 2003: 237.

³⁶ „A történetíró és a költő nem az különbözteti meg, hogy versben vagy prózában beszél-e [...], hanem az, hogy az egyik megtörtént eseményeket mond el, a másik pedig olyanokat, amelyek megtörténhetnének. Ezért filozofikusabb és mélyebb a költészet a történetírásnál; mert a költészet inkább az általánosat, a történelem pedig az egyedi eseteket mondja el” (Arisztotelész 1963: 25).

³⁷ Hugo 1973: 182.

³⁸ A magyar olvasó Damjanich legendás katonáira gondolva még könnyebben azonosulhat velük.

³⁹ „Megszemélyesítés; a mousqueton kisebb muskétát jelent.” Hugo 1973: 8 (Lontay László jegyzete).

⁴⁰ Hugo 1973: 8.

⁴¹ Hugo 1973: 81.

a jelszót: „Gyilkoljatok! Gyűjtogassatok! Nincs kegyelem!”⁴² Sőt, hogy ez egészen konkrét legyen, ne maradjon teoretikus szinten, s ne maradjon kétség az olvasóban, nyomban legyilkoltatja a foglyul esett vörössipkásokat:

- „–Mit csináljunk sebesültjeikkel?
- Végezzenek velük.
- Mit csináljunk a foglyokkal?
- Lőjék főbe őket.
- Lehetnek vagy nyolcvanan.
- Lelőni mindet.
- Van köztük két asszony is.
- Azokat is.
- Három gyerek is van velük.
- Vigyék magukkal őket. Később majd meglátjuk, hogy mit kezdünk velük.”⁴³

A *Kilencvenhárom* alapkonfliktusa tehát a humanizmus és az embertelenség pólusai között feszül. Még hozzá a republikánus katonák képviselik az emberiséget, pedig nemcsak hogy lehetne fordítva is, hanem egyenesen úgy lenne logikus, hiszen ők érkeztek fegyverrel Vendée és Bretagne falvaiba és erdeibe. Lantenac azonban a sebesültek, a foglyok és a nők agyonlövésével drámai vétséget követ el, és a mintaolvasó szimpátiája végleg a fehérek ellen fordul.

Párizs és Vendée szembeállítás a könyv első részében bemutatott jellemek ellentétére épül. A Schama bemutatásában (ezzel hamarosan találkozunk) ellenszenves, vérszomjas *sans-culotte* tömeg⁴⁴ Hugónál pozitív értéktöltetet kap. Az Évêché-klub fanatikusaikról azt írja, hogy „legtöbbjük dühöngő és becsületes volt”.⁴⁵ Vezetőjük a talpig tisztességes Cimourdain, akinek becsületessége csak kifejezi azt, hogy „az Évêché többsége [...] főként szegényekből és lobbanékony, ám derék emberekből állt”.⁴⁶ A forradalmat mintegy megtestesítő Konvent pedig egyenesen „az emberiség elsáncolt tábora, melyet a sötétség minden oldalról támadott”.⁴⁷ A másik oldalon, Vendée-t és Bretagne-t⁴⁸ Hugo eme szó egy másik értelmére építve tudatlannak állítja be, sőt világtalannak, amely nem örülhet a forradalom fényének.⁴⁹ A parasztseregek babonásak és ostobák – sőt még hősiességük is ostoba. De valójában még rosszabbak ennél: fosztogatnak, brutális kegyetlenséggel gyilkolják a polgárokat, ráadásul az angolok pénzelik őket, tehát hazaárulók. Így nem a szabadságért harcolnak, hanem az elzárkózásért, az egyházért, a haza ellen. Ebből kiindulva ad felmentést Victor Hugo Vendée mészárosainak, hisz véle-

⁴² Hugo 1973: 89.

⁴³ Hugo 1973: 84.

⁴⁴ Schama 2001: 767–768, 785–790.

⁴⁵ Hugo 1880: 154.

⁴⁶ Hugo 1973: 106.

⁴⁷ Hugo 1973: 166.

⁴⁸ Vendée és Bretagne lakóit Hugo egyaránt bretonoknak nevezi.

⁴⁹ Hugo 1973: 176–177.

ménye kimondatlanul is a felkelést követő brutális megtorlásra vonatkozik: „Vendée öngyilkos lett holmi távollevők érdekében, feláldozta magát az önzésnek”.⁵⁰

Amikor a *Kilencvenhárom* olvasója a párizsi kitérő után visszaérkezik a hadszíntérre, nemcsak egyszerűen polgárok harcát látja a parasztok ellen, hanem – ahogy ezt a nép hangja magasabb szintre emelve kifejezi – Gauvain és Lantenac harcában a jó és a rossz küzd egymással: Szent Mihály és Belzebub. Hugo ugyanis a kékek táborának két vezetője személyében zseniális írói húzással szétválasztja a győzelmet és a megtorlást. Az előbbit Lantenac unokaöccse, Gauvain, a forradalom fiatal tábornoka képviseli,⁵¹ az utóbbit pedig valamikori nevelője, Lantenac egykori káplánja, Cimourdain. Mint az orosz polgárháború Vörös Hadseregében a parancsnok és a komisszár, megosztják a feladatokat, és a katona a forradalom megtestesítőjeként tiszta maradhat, hiszen a kegyetlenségért a politikus vállalja a felelősséget.⁵²

A küzdelemben mindkét harcoló fél jelszava az, hogy „Nincs irgalom!”⁵³ – de nemcsak egyenlőséggel kerül a felek közé, hanem ugyanakkor a terror spirálja beindításának ódiума a királypártiak fejére hull, ők a felelősek: a Köztársaság csak az angolok merényleteire válaszolva nyúlt a kegyetlenség eszközéhez – mondja Hugo. Amikor végül közvetíti a vendée-iak saját interpretációját, miszerint ők a megtámadott fél ebben a háborúban, ahogyan ezt Gouge-le-Bruant szózatában elmondja, ez már nem csenghet hitelesen. És különösen azért nem, mert a breton óriás egy lélegzettel azt is bejelenti, hogy a három gyereket (akiket a vörössipkások *örökbe fogadtak*, majd akik Lantenac fogságába estek) túsznak tekintik: ha nem kapnak La Torgue várkastélyából szabad elvonulást, felgújíttják a hídra épült kastélyt, és a gyerekek bent fognak égni. Vajon van-e olyan olvasó, aki ezek után képes érzelmileg a királypártiak oldalára helyezkedni? Az óriást így azután hősi halála sem emelheti piedesztálra.

Ahogyan a forradalom saját múltjára, szülőjére támad, úgy kénytelen Gauvain saját családjá ősi fészket ostromolni. A múlt megsemmisítéséért pedig Hugo bravúros allegóriával menti fel a forradalmat. A végig természetesen a jövőt jelentő három gyermek játékosan, ártatlanul megsemmisít egy régi könyvet: „a történelmet, a legendákat, a csodákat, egy vallást”.⁵⁴ Ahogyan nem lehet őket ezért elítélni, úgy kap felmentést a múlt lerombolásáért a forradalom is.

⁵⁰ Hugo 1973: 191.

⁵¹ „Gauvain harmincesztendő volt, alakra fiatal Herkules; szeme komoly, mint a prófétáké, nevetése, mint a gyermekeké” (Hugo 1973: 223). Alakjának megformálásakor Hugo gondolhatott a vendée-i harcok résztvevői közül az 1793-ban 24 éves Marceau vagy az ekkor 26 éves Hoche tábornokra. Előbbi 27, utóbbi 29 évesen halt meg. Gauvainnel szemben az agg Lantenac korával is a múltat jelképezi, pedig a leghíresebb vendée-i vezér, Henri de la Rochejaquelein is mindössze 22 évet élt.

⁵² Az orosz példa talán jobban ismert számunkra, pedig a tábornokok mellé rendelt konventbiztosok intézményével a francia forradalom teremtette meg ezt a kettősséget.

⁵³ Hugo 1880: 129.

⁵⁴ Hugo 1973: 299.

És bár a szerző nem tud mindennel azonosulni, értékítélete egyértelmű: „Az épületállvány barbár gerendái mögött az új civilizáció temploma épül.”⁵⁵

A történet Gauvain erkölcsi győzelmével ér véget. Lantenac kimentti ugyan a gyerekeket a tűzvészből, amelyet ők gyújtottak akkor, amikor a széttépett könyv lángra kapott, de Gauvain kiengedi őt a tömlőből, habár ezért a Cimourdain vezette hadbíróóság halálra ítéli. A volt pap szeretett tanítványa halálakor öngyilkos lesz, s Gauvain ugyan szintén meghal, de a győztes immár örökre ő marad. Ha a gyerekeket, a jövőt megmentő nagybátyját a királpárti lázadás vezéréként kivégeztette volna, akkor morálisan Lantenac maradt volna felül. Így azonban Gauvain lesz az, aki önként a humanitás örök értékeinek áldozza életét.

Honoré de Balzac politikai alapállása más, mint Hugóé. Hugo számára 1793 jelenti azt az erkölcsi csúcspontot, amely csak Thermopüléhez hasonlítható, s amelyre a jakobinusok bukása után Gomorrha következik, és a korábban a szabad és jóakarátú polgárok városa, Párizs, az utcalányok és a zsebmetszők városa lesz.⁵⁶ Ezzel szemben Balzac thermidorianus (Robespierre bukása, „thermidor hó 9-e óta megszelídült a forradalom” – írja), sőt Napóleon-párti; a hatalomátvétel, brumaire 18-a kapcsán pedig kijelenti: „A nemzet ereje megújult.”⁵⁷ A forradalom és az ellenforradalom harcában azonban Balzac is a forradalom oldalán áll. Úgy látja, hogy ebben a küzdelemben a forradalom képviseli mind Franciaországot, mind pedig az egyetemes szabadságeszményt.

Ennélfogva a *Huhogók* című regényében a republikánusok erkölcsileg magasabbrendűek a királpártiak bretagne-i parasztkatonáinál. Már 1799-ben járunk. A huhogók számára minden csak ürügy a fosztogatásra. Erdei miséjük kelthet ugyan szimpátiát, de ezt a hatást azon nyomban lerontja a jezsuita szerzetes prédikációja. Vezetőik rangot és előléptetést akarnak. Egyikük minden forradalmárt fel akar akasztatni. Egyetlen érdemük (a romantika szemszögéből), hogy vesztett ügyért harcolnak – hiányzik viszont belőlük a köztársaságpártiaktól megszokott „egyszerűség és nagyvonalúság”.⁵⁸ Ezt a Köztársaság titkos ügynöke, Marie is így látja: „Az Istenért, hagyja a kegyetlenkedéseket az arisztokráciának. A Köztársaság legyen nagylelkű” – mondja.⁵⁹

Végül szerelmére, a royalisták vezérére, Montauran márkira is rákerül ez a szégyenbélyeg, amely bukásának erkölcsi megokolásaként is szolgál. Amikor a republikánus katonákat lemészárolják, pedig ő becsületszavát adta a biztonságukért, akkor ezt Montauran utólag jóváhagyja, sőt ennek a véres és becstelen tettnek „minden vadsága, sőt aljassága is megfelelt szíve titkos vágynak” – írja Balzac.⁶⁰

A forradalmi táborban megvan ugyanaz a kettősség, amelyet Hugo regényében Gauvain és Cimourdain testesített meg: egyik oldalról Hulot, a nagylelkű katoná-

⁵⁵ Hugo 1973: 406.

⁵⁶ Hugo 1973: 115–117.

⁵⁷ Balzac 1961: I. 85.

⁵⁸ Balzac 1961: I. 205.

⁵⁹ Balzac 1961: II. 55.

⁶⁰ Balzac 1961: I. 230.

tiszt, másfelől Coarentin titkosrendőr, Fouché ármánykodása képviselőjének személyében. De itt – nem úgy, mint a *Kilencvenháromban* – egyértelműen Hulot kerekedik felül, és Coarentint elzavarva kiegyezik a nemzetellenességüket feladó royalistákkal. A haldokló Montauran azt a végső akaratát fejezi ki, hogy öccse ne fogjon fegyvert Franciaország ellen. A *Huhogók* végén egyfajta bonapartista kompromisszum sejlik tehát fel, ami Hugo számára elfogadhatatlan lett volna.

A két regény áttekintéséből az látszik, hogy politikai szimpátiáikat a szerzők a cselekményszövésben olyan jellemek felsorakoztatásával, illetve olyan tettek elbeszélésével érvényesítették, amelyek morális alapon állították be a mintaolvasó szimpátiáját. A hadifoglyokat legyilkoló vagy gyerekeket tűzhalállal fenyegető királypártiakkal szemben nemes jellemek állnak, akik nagylelkűen viselkednek. A felek morális beállítása az első pillanattól egyértelmű, és a royalista lázadók mindkét regényben elkövetik azt a drámai vétséget, amely végső bukásukat indokolja. Hugo regénye nemcsak nagyobb szabású, de árnyaltabb és mélyebb is, mint Balzacé. A forradalmat nem mossa makulátlanul fehérre, de ügyes és hatásos elbeszélői eszközökkel menti, oldozza fel nem titkolt bűnei alól legalább részben – de nagyobb részben.

Paradox módon a végletesen forradalomparti és vadromantikus színekkel megfestett *Kilencvenhárom* politikai értelemben realistább. Balzacnál Hulot sikere Coarentinnal szemben a bonapartizmust vetíti előre, de Hugónál Cimourdain 1793-ban erősebb volt, mint Gauvain, ahogyan Noirmoutier fegyverletétele után a tábornokok ígérete ellenére a konventbiztosok is közbeléptek és kivégeztettek minden fehér (azaz királyparti) hadifoglyot. Ezt az epizódot 1969-ben írt munkája, az *Elmélkedés a polgárháborúról* lapjain Pavel Jasienica lengyel történész is felidézi.

Balzac regénye azzal kezdődik, hogy akkor zilálja szét a huhogók támadása a kékek (vagyis a köztársaságiak) menetoszlopát, amikor a bretagne-i rekruták a tartomány határára érnek, és az újoncok haboznak, vagy legalábbis szívük szerint vonakodnának elhagyni a hazájuknak érzett Bretagne-t.⁶¹ A felkelés oka az általános hadkötelezettség volt, mutat rá Jasienica: Bretagne-t 1532-ben az egyesülési szerződés felmentette azon kötelesség alól, hogy katonákat küldjön Franciaországba.⁶² Majd leírja, hogy a forradalmi terror halálos ítéleteinek felét Vendée-ban és Bretagne-ban hozták, és hogy ezek 2-2%-a sújtotta csak a nemeseket és a papokat, 6%-a a polgárokat, míg 89%-a a kézművesekre, a proletárookra és a parasztokra vonatkozott, azaz az ellenforradalmi felkelés valójában népi felkelés volt. Ezzel a megállapítással a szerző egyértelműen Vendée mellé áll, és ebből a nézőpontból tekinti azután át a lázadás történetét.

Ahogyan az irodalmi reprezentációkban, úgy itt is kulcsfontosságú a drámai tér konfigurálása, a szereplők és a helyzet prezentálása az olvasó számára. Jasienica eljárása e téren különösen árulkodó. Az első mozzanat a fehérek által elkövetett machecouli mészárlás bemutatása: több napon keresztül napi harminc

⁶¹ Balzac 1961: I. 16–19.

⁶² Jasienica 1989: 12–13.

kivégzés történt, nem egy közülük különös brutalitással lett végrehajtva, és mindegyik összesen ötszázan estek áldozatául. A lengyel történész azonban rögtön megjegyzi, hogy a kegyetlenkedések vezetője a forradalmi Párizsban tanulta ezt a módszert az 1792. évi szeptemberi mézárások idején, majd hozzáteszi, hogy a kékek sem voltak különbek, sőt: ugyanígy végeztek ellenfeleikkel közvetlenül ezt követően Pornicban, majd a felkelés végén Nantes-ban. Itt a százezer lakosból végül 13 000 esett a terror áldozatául, ötezer embert, köztük négyszáz gyermeket egyszerűen vízbe fojtottak.⁶³ Mivel Jasienica a vendée-iakkal szimpatizál, nem engedheti, hogy az általuk elkövetett rémtettek képe bevésődjön az olvasó tudatába. Ezt egyfelől egy időben jóval későbbi és számszerű súlyánál fogva jóval kegyetlenebb mézárással ellensúlyozza, így billenti át a morális mérleget a másik irányba, a kékek bűnössége felé, másfelől pedig a terror mint módszer ódiáját szintén a párizsi *sans-culotte*-okra hárítja, mondván, hogy a fehérek kegyetlenkedése csak ezt a példát másolta le. Majd világosan ki is mondja: az a legfőbb bűnös, akitől a találmány származik. Barnave konventbeli mondatát idézi fel, mellyel két lincselést 1789 nyarán legitimált:

„Hát aztán, az a vér tán annyira tiszta volt, uraim?”⁶⁴

Ezt az utat vajon ki jelölte ki? Jasienica válasza előbb a felvilágosodásra utal, majd tesz egy különbséget:

„Gondosan válasszuk szét ezen gondolkodók vívmányait az önjelölt örökösök cselekedeteitől, akik magukat tartották a haladást elősegítő egyetlen, mindenkire kötelező módszer feltalálóinak.”⁶⁵

A fő probléma ugyanis ebben rejlik:

„Az a meggyőződésük, hogy az abszolút igazság birtokában vannak, a kísértés, hogy egyszer s mindenkorra beszabályozzák a történelem csikorgó gépezetét, szükségszerűen arra ragadtatja őket, hogy szélsőségesen radikális eszközökhöz folyamodjanak, és egyúttal fölmenti őket minden felelősség alól. A céljuk megvalósításának legfőbb feltétele a teljes, semmivel sem korlátozott hatalom. Aki egyszer magához ragadta, az egyedüli igazság birtokában attól sem riad vissza, hogy mindent félresöpörjön, ami az üdvözítő, mindent megmagyarázó és csalhatatlan ideológia útjában áll.”⁶⁶

Emiatt nem jelenhetett meg 1985 előtt lengyelül sem ez a munka: Jasienica nemcsak azért áll Vendée pártján, mert az a nép felkelése volt, hanem azért is, mert könyvében ugyan csak a francia forradalmárokról beszél, de a bolsevikokra

⁶³ Jasienica 1989: 20–23.

⁶⁴ Jasienica 1989: 26, 30. (Idézet: 30.)

⁶⁵ Jasienica 1989: 28.

⁶⁶ Jasienica 1989: 34.

is gondol. Ezért állítja azt, hogy – „a vendée-i felkelés legfőbb oka az a gyakorlat volt, miszerint az életet könnyörtelenül a doktriner szemlélet gátjai közé akarták szorítani”.⁶⁷ Ez nyilvánult meg a korábbi szabadságjogokat sárba tipró sorozások alkalmával, az egyházi élet átszervezésekor, a szentnek tekintett királysággal szembeni, megengedhetetlenül drasztikus fellépésben.⁶⁸

Jasienica elbeszéli a felkelés történetét. A parasztseregek nagy győzelmeik után rendre feloszlanak, az emberek hazamennek a mezőgazdasági munkákat elvégezni. E félreismerhetetlenül népi hadviseléssel szemben a kékek a felperzselt föld taktikáját alkalmazzák. Westermann rémtetteinek hatására a vendée-i hadsereg veresége után Bretagne-ba menekül: nőkkel és gyerekekkel együtt negyvenezer emberről van szó. A forradalmi hadsereg Fougeres-ben a fehérek sebesültjeivel brutális kegyetlenséggel végez. Bár Henri de la Rochejaquelein vezetésével több győzelmet aratnak, a parasztok hiába várják az angolok segítségét. Le Mansnál döntő, majd Savenay-nál végső vereséget szenvednek. Kléber és Marceau legyőzi őket, Westermann pedig borzasztó megtorlást rendez. Szörnyű kegyetlenkedések kezdődnek az egész térségben: Nantes-ban, Saumurban, Angers-ban. Tizenkét „pokoli hadoszlop” vonul be Vendée-ba. Feldűlják az egész tartományt, és mindenütt borzasztó kegyetlenséggel mészárolnak.⁶⁹ Jasienica különbséget tesz a korábbi, illetve az ellenforradalmi és a forradalmi mészárlások közt:

„Louvois és a machecouli rémtettek elkövetői legalább nem próbálták eljárásukat elmélettel szépíteni. Gyilkoltak, és örömeiket lelték a kínzásban, de nem prostituálták az emberi szellemet.”⁷⁰

A kékek kegyetlensége nem izolálható konventbiztosok, doktriner vagy fekete lelkű politikusok személyében: az égbekiáltó bűnök súlya minden forradalmár fejére hull – akár még másfélszáz évvel később is.

A lengyel történész ezért egyértelműen gyűlölettel fordul a forradalmi terror legfelső szintű irányítói felé. Robespierre Sztálinnal kerül párhuzamba, és mintha Jasienica az ő bűneiért is a megvesztegethetetlent gyűlölné, még a szenvedő embernek járó minimális együttérzést is megtagadva tőle.⁷¹ A forradalom párizsi támaszai sem „lobbanékony, ám derék” szegény emberekből áll, mint Hugónál, hanem haszonleső csirkefogókból:

„Thermidor után könnyűszerrel sikerült megakadályozni a »népharag« kitöréseit. Egyszerűen beszüntették a fizetést a párizsi szekciók tagjainak, akik előzőleg pénzt kaptak minden egyes gyűlésen való részvételükért.”⁷²

⁶⁷ Jasienica 1989: 42.

⁶⁸ Jasienica 1989: 44–65.

⁶⁹ Jasienica 1989: 95–117.

⁷⁰ Jasienica 1989: 119.

⁷¹ Jasienica 1989: 142.

⁷² Jasienica 1989: 140.

Mintha a kommunistákról beszélne, illetve általában a szocializmusról, amikor végső szerzői ítéletét meghozza:

„[A]z a társadalom nem viszi sokra, amelyből kivonták a tisztességérzetet. Vagyis az olyan társadalom, ahol minden ember mellé egy felügyelőt kell állítani, aki a kezét egyáltalán nem a zsebében tartja, olyan társadalom, ahol senki szavában nem lehet megbízni, senkire se lehet számítani. A rettegés, följelentés, lopás és hazugság hosszantartó uralma szükségszerűen a társadalom felbomlásához vezet.”⁷³

Jasienica tehát a vendée-iak pártján áll, és szerinte a jövő is az ő álláspontjukat igazolta. Kinyilvánították, hogy vissza kell térni a jőzanság útjára, és Bonaparte tanult a leckéből. 1801-ben konkordátumot kötött a pápával a vallásbékéről. Ennek előképe volt a lengyel történész szerint a Vendée-ban, La Jaunie-ben 1795. február 16-án megkötött tiszavirág életű helyi kompromisszum.⁷⁴ Jasienica úgy véli, hogy

„[a] történelmi igazság nyilvánvalóan azoknak az oldalán van, akik Mirabeau-hoz, a Lameth-fivérekhez, Du Port-hoz, Barnave-hoz hasonlóan 1791-ben meg akarták állítani a forradalmat, vagyis az alkotmányos monarchia keretein belül kívánták stabilizálni legfontosabb, továbbfejlesztésre alkalmas vívmányait.”⁷⁵

A lengyel történész tehát nem volt – 1969-ben talán nem is lehetett – teljes mellszélességgel ellenforradalom-párti. Részben a forradalom mellett van⁷⁶ – ítélete ezért nem mentes az ambivalenciától:

„[N]incs szándékomban csatlakozni a Nagy Forradalom ellenzőinek táborához. Csak megpróbálom különválasztani benne azt, ami valóban nagy volt, a látnokság kosztümjében tetszelgő önhitt butaság iszonyú következményeitől. Hogyan ítélném el azt, ami bámulatra méltóan termékenynek, fejlődőképesnek és különféle változataiban is alkalmazhatónak bizonyult? Az egész komfortos XIX. század és persze mindaz, amit a XX. századnak sem kell szégyellnie, a francia forradalom talapzatain nyugszik. Más lapra tartozik, hogy ezt a talapzatot fölöslegesen sok vérrrel öntözték.”⁷⁷

De vajon ketté lehet-e választani ezeket? Létezhet-e Gauvin Cimourdain nélkül? Aligha. John Haycraft narratívája sem egészen mentes ettől az ambiva-

⁷³ Jasienica 1989: 143. „A forradalomban nem egyesek lopnak, hanem maga a forradalom lop: akik az egyházi reformot végrehajtják, azok eltulajdonítják az egyház kincseit, a kormánybiztosok lopnak a gazdag polgároktól, a pokoli hadoszlopok katonái a parasztoktól, a hódító hadseregek tábornokai a meghódított városoktól, a hadiszállítók a hadseregtől” (Jasienica 1989: 138–139).

⁷⁴ Jasienica 1989: 156, 159.

⁷⁵ Jasienica 1989: 65–66.

⁷⁶ Enélkül Marceau nem lehetett volna tábornok, mondja már a könyv elején (Jasienica 1989: 10–11).

⁷⁷ Jasienica 1989: 80–81.

lenciától. Könyve, *A francia forradalom nyomában* mintegy bédekkere a francia forradalomnak.⁷⁸ Bejárja annak mai helyszíneit, és reflektál az ott lezajlott eseményekre. Munkája hangsúlyozottan személyes hangú, különösen az útleírás-részeknek köszönhetően. Ezzel rögtön el is csúszik a szöveg a történeti munkák regiszteréből a kevesebb respektussal kezelt zsurnalisztikus narratíva felé, mintegy felkínálva, hogy nem kell komolyan venni, történeti állásfoglalása lesöpörhető az asztalról.

A könyv Vendée-ről szóló részét tekintve ismét csak lényeges, milyen kezdeti felállás képét kapja a mintaolvasó. Az erőszak spirálját a kékek indították be, állítja Haycraft, amikor a sorozást megkezdték, majd a tiltakozó tömeg közé lóttak. A fehérek a hadifoglyokkal is könyörületesebbek voltak, kivételt csupán Souchu ötszáz áldozatot követelő machecouli mézárálása jelentett.⁷⁹ (A két fél embertelen bűnei tehát a szabály és a kivétel formájában viszonyulnak egymáshoz: a fehérek szabály szerint emberségesek, a kékek csak kivételesen kerülnek az áldozatok közé.) A vendée-i parasztseregek útja egyfajta keresztúttá transzcendentálódik attól a ponttól kezdve, hogy visszafordultak a La Manche partjáról, ahol csak négy napig kellett volna még kitartaniuk, s megérkeztek volna az angolok: hidegben, éhezve vonulnak, gyerekekkel és nőekkel, és egyik vereséget a másik után szenvedik el. Haycraft az elbukást követő megtorlást pedig népiirtásnak minősíti, a holokauszthoz hasonlítja. Az embertelen brutalitás részletező bemutatása nem tévesztheti el hatását az olvasóra: Le Petit Lucnél az 563 áldozatból 107 gyermek van hét éves kor alatt, Chanzeau-nál nők esnek a terror áldozatául, Vezinnél 1500-an halnak meg, köztük sebesültek, Angers-ban 1200 az áldozatok száma, Nantes-ban a kék mézárosok áldozataikat ipari módszerekkel fojtják a Loire-ba.⁸⁰

Haycraft nem az *ancien régime* mellett áll a francia forradalom megítélésében: az saját maga omlott össze határozatlansága, képviselőinek alkalmatlansága miatt. A girondisták bukását is törvényszerűnek látja, mert a háború szigorú intézkedéseket követelt, és ők Párizsban elszigeteltek voltak, féltek. A pozitív figura Haycraft narratívájában az a Danton, akit felment a terrorban játszott szerepének felelőssége alól, és akit a béke és a nyugalom vágya képviselőjének tesz meg azzal a Robespierre-rel szemben, akit Kálvinhoz, Torquemadához, sőt halálos vírushoz is hasonlít.⁸¹ Haycraft Vendée-narratívája úgy áll egyértelműen a felkelők pártján, hogy a forradalom aktuális verziójával, Robespierre forradalmi terrorjával szemben Danton figurájában teremt ellenpontot.

De vajon valós alternatíva-e Danton? Vajon meg lehetett volna-e 1791-ben állítani a forradalmat, ahogyan azt Jasienica állítja? Aligha, érvel Simon Schama *Polgártársak* című monumentális munkájában:⁸² a forradalmat nem lehetett stabilizálni. Az *ancien régime* elitjének reformer tagjai azzal, hogy az abszolutizmussal

⁷⁸ Haycraft é. n.

⁷⁹ Haycraft é. n.: 166–174.

⁸⁰ Haycraft é. n.: 180–187.

⁸¹ Haycraft é. n.: 244.

⁸² Schama 2001.

szemben felfegyverezték a városi (döntően párizsi) tömegeket, és az erőszakra apelláltak, előhívták a szellemet a palackból. Amikor ez lendületbe jött, eltiporta mind őket, mind pedig sorra mindazokat, akik szembe próbáltak vele helyezkedni. Egészen addig, amíg az erőszak teljes pályáját ki nem futotta, nem lehetett megálljt parancsolni neki. Amíg a terror fenyegetése személyesen meg nem érintette a forradalmi elit többségét, amíg félelmükben ennek tagjai mindnyájan össze nem fogtak Robespierre ellen, addig az erőszak spiráljából nem lehetett kilépni. Közben pedig a vendée-i parasztok százezrei estek a terror áldozatául. Jasienica 200 000-re teszi a polgárháború áldozatainak számát, ez Schamánál (Jean-Clément Martin nyomán) negyedmillió, a *Dictionnaire historique* pedig 550 000-et ír.⁸³ Nem a számok a döntők, ezek amúgy is szinte felfoghatatlanok. Nem az a szerző talál mentséget a kékek számára, aki kevesebb áldozatról tud, és nem az áll a fehérek mellé, aki többről. A döntő a szerző *a priori* álláspontja. Ennek függvényében tolja a szöveg a mintaolvasót valamelyik politikai oldalra. A narratív tálaláson múlik, hogy milyen álláspontot fog a mintaolvasó elfoglalni.

Schama könyve a francia forradalomról az előzmények tárgyalása mellett csak Robespierre bukásáig meséli el a történeteket. Lényegében arra a tocqueville-i álláspontra helyezkedik, hogy hosszú idők távlatából a forradalom véres kiterő volt csupán: a 19. századi Franciaországot megalapozó fejlemények már 1789-re készen álltak, a modernizációhoz nem volt szükség a forradalomra. Könyvében Vendée is kap egy fejezetet, illetve még néhány oldalt a megtorlással foglalkozó fejezetben. A bemutatás (mint Jasienica esetében) a machecouli vérengzés részletes leírásával indít – melyet ráadásul egy szemtanú gyermek nézőpontján keresztül ismerhetünk meg. A mintaolvasó szimpátiája a vendée-i kisváros „patrióta” polgárai felé irányul.

„Le Tort alkotmányos papot⁸⁴ kirángatták a templomból, és szuronnal tíz percen át döfködték az arcát, mielőtt végeztek vele. [...] Láncokat formáltak a rabokból, kötelel húzva végig a karjuk alatt – ezek voltak a hírhedt »rózsafüzérek« –, s így rángatták ki őket a városon kívüli földekre, ott árkokat ásattak velük, majd lelőtték őket, hogy szépen behulljanak saját sírjukba.”⁸⁵

Ezután Schama hosszas elemzéssel tapogatja körül, hogy miért éppen Vendée-ban tört ki az ellenforradalmi felkelés: az általa számba vett tényezők az újoncoszás, a vallási kérdés és a helyi sajátosságok voltak.⁸⁶ Noha már az első részben kitért arra – mintegy egyenlőségjelet téve a két fél közé –, hogy „a machecouli borzalmas események mennyire hasonlítanak a republikánusok által végrehajtott kegyetlen megtorlásokhoz”,⁸⁷ ennek a mondatnak a súlya (melyben a kezdet

⁸³ Jasienica 1989: 160; Schama 2001: 980; Vallaud 1995: 958.

⁸⁴ Azaz olyan papot, aki letette az esküt az alkotmányra.

⁸⁵ Schama 2001: 858.

⁸⁶ Schama 2001: 859–868.

⁸⁷ Schama 2001: 859.

ódiuma mégiscsak a fehérekre hull) nem egyenlítheti ki a machecouli mészárlás részletes leírásának hatását. A felkelés második szakaszával foglalkozó passzus (mely jóval rövidebb az elsőnél) a felkelő Lyont érő megtorlások után következik a könyvben. Ekkor a mintaolvasó már egészen más lelkiállapotban van, Schama narratívája teljesen szembeállította a terror szörnyűségével. És a vendée-i felkelést követő megtorlás minden korábbinál borzasztóbb:

„Minden szörnyűséget, amit csak ember akkoriban el tudott képzelni, kipróbáltak a védtelen lakosságon. Rutinszerűen erőszakoltak meg nőket, legyilkoltak gyerekeket, s megcsonkították az előbbieket és az utóbbiakat egyaránt. Cordellier tábornok a puskaporral való takarékoskodás végett utasította embereit, hogy inkább karddal végezzék el a munkát, mint puskával. Január 23-án Gornord-nál Crouzat tábornok oszlopa kétszáz öregembert anyákkal és gyerekekkel együtt arra kényszerített, hogy letérdeljenek egy nagy gödör széléhez, amit ők maguk ástak, s aztán agyonlőtték őket, hogy behulljanak a maguk ásta tömegsírba. Néhányukat, akik szökni próbáltak, egy helybeli kőműves hazafi kalapácsával ütötték le. Harminc gyereket és két nőt élve temettek el, amikor földet lapátoltak a gödörbe.”⁸⁸

Ezek után mintha a szerző is úgy érezné, hogy megfordult valami, így szükségét érzi annak, hogy mintegy hátralépve, tudatosan kilépve saját narratívájából mérleget vonjon:

„Nem kell azonban feltétlenül elfogadnunk Reynald Sécher álláspontját, aki »népirtásról« beszélt, hogy lássuk, olyan kolosszális méretű emberi katasztrófa játszódott le Vendée-ben a II. évben, hogy jóval magasabbra kell becsülnünk a halálos áldozatok számát, mint azt korábban tették.”⁸⁹

Nem válik a történészek becsületére, ha egy apokalipszis bizonyítékaival szembesülve elfordítják fejüket, és tudományos objektivitásra hivatkoznak. Tény, hogy Vendée-ben háborús események zajlottak, s így is kell vizsgálnunk őket (bár a legkegyetlenebb mészárlásokra a harcok befejezése után került sor); tény, hogy a vendée-i felkelők maguk is nem kevés vérengzést hajtottak végre a felkelés korai szakaszában. De bármilyen rokonszenvvel igyekezzék is szemlélni a történész a francia forradalmat, s annak politikai erőnyeit, egyik sem lehet olyan erős, hogy a legcsekélyebb mértékben is igazolja a II. év őszén elkövetett gyalázatos mészárlásokat. És még kevésbé tűnik helyesnek, hogy Vendée történetét a forradalom egészétől elkülönítve tárgyaljuk, mintha csak valami aberráció lett volna. Az ott végrehajtott pusztítás egy olyan ideológia logikus folyománya, amelyik mindinkább dehumanizálta ellenségeit, és amely már nem volt képes semmilyen közéletet látni a totális diadal és a teljes bukás között.”⁹⁰

⁸⁸ Schama 2001: 979.

⁸⁹ Mivel Schama, mint láttuk, a teljes emberveszteséget a régió lakosságának egyharmadára, közel negyedmillió főre teszi, felmerül a kérdés: mi is szól akkor azon álláspont elfogadása ellen, hogy népirtás történt?

⁹⁰ Schama 2001: 980.

Úgy tűnik, Schama úgy kezdte tárgyalni a vendée-i ellenforradalmi felkelést, úgy alkalmazta narratív eszközeit, hogy a mintaolvasó szimpátiáját a kékek irányába fordítsa, akár Hugo vagy Balzac. Ám végül, mintegy a saját maga által kötelességszerűen felsorakoztatott tények súlya alatt megváltoztatta a véleményét. Nem a felkelők mézárulásait fogadta el, hiszen azok éppolyan elfogadhatatlanok és megbocsáthatatlanok, mint a republikánus csapatok által elkövetettek, hanem az egész kérdés megítélésén változtatott. Nem lett Vendée történetéből hősköltelemény, mint egy ellenforradalmi beállítottságú szerzőnél, de végül a szerző és a mintaolvasó szimpátiája az ellenforradalmárok felé fordult.

Általában tehát úgy tűnik, hogy a történelem mind tárgyát, mind szövegformáló eljárásait tekintve megkülönböztethetetlen az irodalomtól. A valódi és a fiktív elemek vegyítése egyfelől, és a narratív technikák alkalmazása másfelől egyaránt a történeti és a szépirodalmi szövegek kontinuumként való felfogása, és nem azok szigorú megkülönböztetése mellett szól. A kérdés csupán az, hogy a Koselleck által kijelölt határ (miszerint a történész nem kerülhet tételes forrásaival ellentétbe) meddig lesz elegendő ahhoz, hogy közönsége a fikcionálistól radikálisan más diskurzusnak tartsa a történelmet, és külön olvasási módot tartson fenn a számára. A professzionális, azaz ebből élő történészek (mint jómagam is) csak remélhetik, hogy egy jó darabig még igen, és a társadalom az ezt kiszolgáló költséges intézményrendszert is fenntartja. El kell azonban ismernünk, hogy az emberi világ megismerésére induló egyéb diskurzusok némi joggal tarthatják diszkriminatívnak ezt a versenylőnyt.

Ám ha átgondoljuk a fentiekben elmondottakat, nem találunk-e mégis valamelyes alapot arra, hogy a történetírás ebben a pozitív diszkriminációban részesüljön? Hiszen úgy tűnik, hogy a történész szerzőnek megmutatkozik egy tényleges előnye az irodalmárral szemben. Egy olyan előny, ami Schama Vendée-narratívájából világlik ki: a „valódi”, ha a történész nemcsak írja, de át is érzi saját szövegét, képes lehet arra, hogy megváltoztassa szerzői alapállását. Eszerint viszont lehetséges, hogy a történelem, de csak a jó történelem, mégis minőségileg más diskurzus, mint az irodalom, habár ugyanazokat az eszközöket használja, mint amaz. Ez az eset azonban csak akkor állhat fenn, ha a történész nyitottan viszonyul forrásaihoz, hagyja magát ezek által irányítani és befolyásolni, engedi, hogy eltérítsék a preconcepciójától. Ehhez pedig magas szintű szerzői tudatosságra is szükség van, azaz a történész önreflexivitása nem amolyan felesleges filozofálás, hanem egyenesen a jó történetírás záloga.⁹¹

⁹¹ Ahogy Hans-Georg Gadamer írja: „Tudatában kell lennünk saját elfogultságunknak, hogy maga a szöveg megmutatkozhassék a maga másságában, s ezzel lehetővé váljék számára, hogy tárgyi igazságát kijátszhassa a mi előzetes véleményünkkel szemben” (Gadamer 2003: 303).

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Arisztotelész 1963: *Poétika*. Budapest.
- Balzac, Honoré de 1961: *Huhogók, avagy Bretagne 1799-ben*. (Fordította Pap Gábor.) I–II. kötet. Budapest.
- Bisha, Robin 1998: Reconstructing the Voice of a Noblewoman of the Time of Peter the Great: Daria Mikhailovna Menshikova. An Exercise in (Pseudo) Autobiographical Writing. *Rethinking History* (2.) 1. 51–63.
- Capote, Truman 1967: *Hidegvérrel. Hiteles beszámoló egy többszörös gyilkosságról és következményeiről*. (Fordította Szijártó László.) Budapest.
- Ciammitti, Luisa 1990: One Saint Less: The Story of Angela Mellini, a Bolognese Seamstress (1667–17[?]). In: Muir, Edward – Ruggiero, Guido (eds.): *Sex and Gender in Historical Perspective*. Baltimore – London.
- Clifford, James – Marcus, George E. (eds.) 1986: *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley.
- Demos, John 1994: *The Unredeemed Captive. A Family Story From Early America*. New York.
- Duby, Georges – Duby, Andrée 1989: *Jeanne d'Arc perej*. Budapest.
- Eco, Umberto 2002: *Hat séta a fikció erdejében*. Budapest.
- Foucault, Michel (szerk.) 1999: *Én, Pierre Rivière, aki lemészároltam anyámat, húgomat és öcsémet. Egy XIX. századi szülőgyilkosság*. Budapest.
- Gadamer, Hans-Georg 2003: *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlata. 2., jav. kiadás*, Budapest.
- Gyáni Gábor 2007: *Relatív történelem*. Budapest.
- Haycraft, John é. n.: *A francia forradalom nyomában. Utazások Franciaországban*. Budapest.
- Hugo, Victor 1880: *Quatrevingt-treize*. [Oeuvres complètes de Victor Hugo.] Paris.
- Hugo, Victor 1973: *Kilencvenhárom*. (Fordította Aranyossi Pál.) 4. kiadás, Budapest.
- Iggers, Georg G. 1997: *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Hanover – London.
- Jasienica, Pawel 1989: *Elmélkedés a polgárháborúról*. Budapest.
- Koselleck, Reinhart 2003: *Elmúlt jövő. A történelmi idők szemantikája*. Budapest.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel 1997: *The Beggar and the Professor. A Sixteenth-Century Family Saga*. Chicago – London.
- Merle, Robert 1982: *Francia história*. (Fordította Görög Livia.) Budapest.
- Merle, Robert 1984: *Csikóéveink*. (Fordította Görög Livia.) Budapest.
- Norfolk, Lawrence 2000: *Vadkan képében*. Budapest.
- Pernoud, Régine 1991: *Jeanne d'Arc. Ön- és tanúvallomások*. Budapest.
- Schama, Simon 1991: *Dead Certainties. Unwarranted Speculations*. New York.
- Schama, Simon 2001: *Polgártársak. A francia forradalom krónikája*. Budapest.
- Vallaud, Dominique 1995: *Dictionnaire historique*. Paris.
- White, Hayden 1997: *A történelem terhe*. Budapest.